

Kultura polska na Łotwie. Połu kultura Latvija. Wersja polska. Poļu variants, Ryga 1994, ss. 216

Łotwa – Polska. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Ryga 1995, ss. 160+144 (wersja łotewska)

Zainteresowani przemianami tuż za wschodnią granicą (na Litwie, Białorusi i Ukrainie), obserwujący zmieniające się położenie mieszkających tam Polaków, a szczególnie zmianę sposobu przedstawiania stosunków polsko-sąsiedzkich na przestrzeni dziejów, tracimy trochę z pola widzenia to, co dzieje się nieco dalej, w tym i w krajach, z którymi kiedyś sąsiadowaliśmy. W okresie międzywojennym graniczyliśmy na długości 104 km z Łotwą i była to granica, zwłaszcza w porównaniu z sytuacją na sąsiednich – litewskim i radzieckim – odcinkach, która nie tyle dzieliła, co łączyła. Przypomnieć też należy, iż w wiekach XVI-XVIII przez około 200 lat Inflanty stanowiły część Rzeczypospolitej.

Na Łotwie przed II wojną światową było około 60 tys. Polaków, którzy wytworzyli całą polską infrastrukturę kulturalną, zaś według stanu na dzień 1 I 1995 r. – prawie 65 tys. Tak więc w przeciągu XX wieku społeczność polska na Łotwie zachowała swoją liczebność i udział procentowy wśród ogółu mieszkańców (2,2-2,5%), a także tradycyjną lokalizację geograficzną – skupiona jest głównie w miastach, w większości w Rydze i Daugavpils. Co więcej, jak dowiadujemy się z artykułu I. Apine (*Łotwa – Polska*, s. 98-108), Polacy zdołali w czasach radzieckich utrzymać bliskość ze społecznością łotewską. W 1989 r. prawie 38% spośród nich miało biegle opanowany język łotewski, co wyróżniało ich spośród innych mniejszości. Ponadto, w przeciwieństwie do sytuacji w sąsiedniej Litwie i Białorusi, znaczny procent Polaków ma wyższe wykształcenie, a elita posiada szerokie kontakty i jest ceniona w środowisku łotewskim. Przywrócenie w 1991 r. stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską a Łotwą stworzyło nowy korzystny impuls w życiu mniejszości polskiej w tym kraju. Obydwie omawiane książki zostały wydane właśnie przez Ambasadę RP w Rydze, a szczególnie dużo pracy w ich powstanie włożył jej I sekretarz Jarosław Sozański (redaktor obydwu oraz autor kilku artykułów w jednej z nich).

W skład pierwszej publikacji (*Kultura polska na Łotwie*), poza krótkim wstępem napisanym przez ambasadora Jarosława Lindenberga, wchodzi 16 artykułów, których autorami są prawie wyłącznie mieszkańcy Łotwy. Wyjątki stanowią, wspomniany już Jarosław Sozański (pisze o historii bibliotek polskich, polskiej architekturze i sztuce sakralnej, dawnych polskich rezydencjach na ziemiach łotewskich, a także polonicach w tamtejszych archiwach) oraz Jacek Kolbuszewski – w tym przypadku jest to jedynie przedruk (ze skrótami) artykułu pt. *Kultura polska na Łotwie. Przeszłość i teraźniejszość. Próba zarysu całości* z książki *Polacy na Łotwie* (Lublin 1993). Wśród autorów jest też dr Maria Szymańska, były prezes Związku Polaków na Łotwie, która wspólnie z prof. Janisem Stradnise – wiceprzewodniczącym Akademii Nauk Łotwy – napisała artykuł o udziale Polaków w rozwoju kultury na Łotwie.

Większość tekstów poświęcona jest przypomnieniu wzajemnych związków kulturalnych, a także wybitnych postaci łączących obydwa narody. Do takich zaliczyć można historyka, etnografa i pisarza Gustawa Manteuffla (1832-1916), o którym prof. Uniwersytetu Łotewskiego Henrihs Strods pisze, że „był patriotą Polski i Łotwy, który bronią ducha walczył o rozwój Łatgalii i całej Łotwy” (s. 147). Z tą opinią nieco polemizuje prof. Peteris Zeile, autor artykułu pt. *Kazimierz Bujnicki i Gustaw Manteuffel. Miejsce i znaczenie w kulturze łotewskiej*, ale głównie dlatego, aby wysunąć na piedestał pierwszego z nich – Kazimierza Bujnickiego (1788-1878).

Na szczególne wyróżnienie zasługują dwa solidnie i w interesujący sposób napisane artykuły: prof. Very Vavere – *Wpływy polskie w literaturze łotewskiej (od połowy XIX w. do 1940 r.)* oraz młodego historyka Eriksa Jekabsonsa – *Życie kulturalne Polaków w Republice Łotewskiej (1918-1940)*. Całość uzupełniają materiały dotyczące 3 wystaw zorganizowanych w Rydze w 1993 r.:

- 1) wykaz dokumentów z Państwowego Archiwum Historycznego Łotwy prezentowanych na wystawie „Łotwa – Polska 1447-1940”;
- 2) wykaz rękopisów i starodruków z Biblioteki Akademickiej na wystawie „Polsko-łotewskie związki historyczne i kulturalne”;
- 3) książki i rękopisy ze zbiorów Łotewskiej Biblioteki Narodowej na wystawie „Stara książka polska”.

W pracy widoczne są pewne usterki w redagowaniu, rekompensują to jednak indeksy: osób i miejscowości.

Niestety, tych ostatnich zabrakło w następnej książce, choć jej poziom naukowy jest niewątpliwie wyższy – nie ma tam przedruków, a większość z 11 publikowanych artykułów ma charakter oryginalny. Tom ten zawiera materiały z konferencji naukowej na temat *Polsko-łotewskie związki polityczne, ekonomiczne i kulturalne od XVI w. do 1940 roku* zorganizowanej w 200-lecie powstania kościuszkowskiego w Kurlandii (współorganizatorem był Instytut Historii Uniwersytetu Łotewskiego). Ogółem na konferencję zgłoszono 28 referatów (w tym 13 z Rygi), ale żaden z nich nie dotyczył insurekcji, w kilku zaś podejmowano tematykę znaną już z poprzedniej publikacji.

Wśród autorów polskich historycy o ustalonej renomie: Marian Biskup (*Niektóre problemy historiografii do dziejów Polskich Inflant (Łatgalii) i Kurlandii w XVI-XVIII wiekach*) i Henryk Wisner (*Rzeczpospolita i kwestia inflancka. Czasy Zygmunta III i Władysława IV*). Spośród autorów łotewskich trzech znani są już z poprzedniej książki, w tym Peteris Zeile, który w artykule *Kazimierz Bujnicki – propagator reform społecznych w Łatgalii i jedności narodu łotewskiego, pisarz i publicysta* rozwija i uzasadnia swoje wcześniejsze twierdzenia. Kończy go zaś następującym postulatem: „Aby pokryć chociaż częściowo nasz niewątpliwy dług wobec K. Bujnickiego i wyrazić wdzięczność za ofiarowanie naszej ziemi i ludziom trudów całego jego życia, powieść *Pamiętniki Xiędza Jordana* należałoby wydać w istniejącej serii *Powieść – świadek przeszłości*” (s. 54).

Interesującą tematykę porusza Eriks Jekabsons w artykule *Problem Wilna a Łotwa: jesień 1920 roku*. Przekonuje on, iż Łotwa usiłowała zachować równowagę polityczną między Polską a Litwą – z jednej strony uznawała za ważne dla swego bezpieczeństwa istnienie niepodległej Litwy, z drugiej – zdecydowanie odrzucała propozycje litewskie podpisania jakichkolwiek porozumień o wydzwiku antypolskim. Eriks Jekabsons wyrasta na czołowego historyka łotewskiego zajmującego się problematyką polską¹, choć i jemu zdarzają się potknięcia, jak np. pisanie o „linii Curzona, na której wojska znajdowały się 8 grudnia 1919 roku” (s. 69). Jekabsons para się także publicystyką, czego przykładem może być seria artykułów w magazynie „Polak na Łotwie” o przeszło 60 Polakach – kawalerach Orderu Łączpleśisa (najwyższe odznaczenie wojskowe ustanowione w 1919 r.).

Warto też zwrócić uwagę na wspomniany już artykuł Ilgi Apine (*Cechy charakterystyczne świadomości narodowej Polaków na Łotwie*), w którym stwierdza ona, iż w przypadku mniejszości polskiej następuje wyraźny wzrost samoidentyfikacji jako „Polacy łotewscy”. Symbolem takiej postawy może być zmarła przed kilku laty Ita Kozakiewicz – działaczka na rzecz niepodległości Łotwy i pierwszy prezes Związku Polaków.

Redaktorom książki zdarzyło się trochę potknięć, niekiedy bardzo widocznych, jak np. w tytule jednego z artykułów: *Współpraca wystaw artystycznych w 1920-1930 latach XX wieku* i niedokładna korekta, np. podanie, iż Litwini stanowili w 1920 r. w Wilnie „zaledwie 20% mieszkańców” (s. 96). Na szczęście nie ma tego błędu w wersji łotewskiej. Właśnie, o ile pierwsza książka miała odrębne wydanie w języku łotewskim², w drugiej – w jednym tomie pomieszczono obydwie wersje. I za to trzeba pochwalić wydawców, gdyż dzięki temu możliwe jest upowszechnienie wiedzy o polsko-łotewskich związkach historycznych także wśród rodowitych Łotysz.

Jan Jerzy Milewski

PRZYPISY

1. Publikuje on także w czasopismach polskich, np. *Uchodźcy wojskowi i cywilni z Polski na Łotwie 1939-1940*, [w:] „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, t. XXX, s. 129-148.
2. *Polu kultura Latvija*, Riga 1994.